

En herredagsbonde från 1700-talets Stångenäs.

Ur boken Storgubbar och småfolk i gångna tiders Bohuslän
Utgiven 1972 Av Sven Rydstrand

Många intelligenta bohuslänska bönder har under gångna tider varit representerade i det hedervärda bondeståndet och utträttat mycket till gagn för vårt land under både krigs- och fredstid. Man behöver blott nämna sådana personer som Tomas Gunnarsson i Frötorp, Lars Wåld från Stackekärr, Lars Olsson i Groröd, Jacob Olsson i Hästekälla och Eric Swensson från Restad för att förstå vilka stormän det gäller. Men till dem kan också räknas stångenäsbonden Hans Jacobsson i Ryk, inte minst på grund av det originella protokoll, som denne efterlämnat.

Hans Jacobsson var född på gården Bräcke i Brastads socken någon gång i slutet av 1600-talet. Hans fader var bonde och nämndeman ock släkten var gammal i bygden. Redan på 1730-talet efterträdde Hans sin fader i häradsrätten vid Sunnervikenstinget på Kviström. Men då hade han redan hunnit med att vara kronolänsman ett par år på Stångenäset, och år 1716 hade han flyttat till gården Ryk i hemsocknen, där han ingått äktenskap med Karin Reorsdotter, änka efter gårdsägaren Hans Johnsson.

Att Hans Jacobsson var väl känd och aktad i sin hembygd bevisas därav att han fick många förtroendeuppdrag vid sidan om nämndemanssysslan. Däröf vittnar de många handlingar som han har underskrivit. Det var därför inte alls underligt att Hans Jacobsson blev utsedd till riksdagsfullmäktig år 1740, då Lars Wåld slutade. På den tiden kallades riksdagsmännen för "herredagsmän" och de utsågs av allmogen vid häradsstinget. I detta fall blev Hans Jacobsson representant för hela Sunnerviken.

Det var särskilt två frågor, som var brännande aktuella vid denna tid i Bohuslän. Den ena var bristen på salt och den andra var hummerhandeln, som alla ville ha fri. Och den nye riksdagsmannen fick många allvarliga förmaningar av allmogen vid Kviströmstinget att han skulle framför allt verka för att det korn salt till Bohuslän och dess fiskare. Som det nu var skulle alla köpa salt i Uddevalla, och där tog det fort slut. Det berodde på den dåliga ordningen i de statliga verken.

Men det vill synas som om Hans Jacobsson i sin politiska gärning hade vidare vyer än de små lokala problem, som oroade folket där hemma. Han hade umgåtts mycket med sin företrädare, svarteborgsbonden Lars Hansson-Wåld, och dennes nitiska motstånd mot adeln och dess bondeförtryck hade säkert smittat ifrån sig. Bonden från Ryk hade fäst sig mycket vid ryssarnas alltmer tilltagande makt i vårt land, och han ville därför ena de tre nordiska länderna under en konung. Han skrev en lång inlaga härom, som han läste upp i bondeståndet den 29 januari år 1743. Denna inlaga är mycket intressant och i flera avsnitt fortfarande aktuell, varför den här återges i sin helhet, dock med moderniserad stavning:

"Vördsamt memorial.

Den allmänna bekymmersamheten, som under vårt kära fäderneslands iråkade farliga och osäkra tillstånd var och en redelig undersåtare högst om hjärtat ligger, kan ej annat än uppväcka en allmän sorgfällighet om de utvägar, varigenom största säkerheten för vårt k. fädernesland träffas kan, samt att sådana läkemedel mage tagas, som vårt k. fäderneslands ohälsa och förskämda tillstånd bäst bota och bättra kunna. En sådan bekymmersamhet rörer allrämest det Årbara Bondeståndet såsom största deltagande uti vårt k. fäderneslands lycka och olycka. Jag som en medlem av det Årbara Bondeståndet finner i sådant avseende min plikt och skyldighet fordra att härigenom avgiva denna min uppriktiga fast enfaldiga välmening.

Det är onödigt att omröra våra tiders beklagliga tillstånd, ty det är noggsamt med stor bedrövelse för allas våra ögon synligt, men sättet till hjälp och upprättning bliver i synnerhet mitt dryga ämne. En önskelig och nyttig fred kan väl ej annat än uti vårt försvagade tillstånd vara vår högsta åstundan, men rikets heder och säkerhet i framtiden bör även därhos vara en oskiljaktig avsikt. Vi kunna väl förmoda att vår övermodige fiende till dess invärtes osäkra och av fruktan för andra honom vuxna grannars anfall torde låta bekväma sig till en för oss någorlunda skadelös fred. Men att den till rikets heder och säkerhet i framtiden ske kan, är en ganska ringa liknelse.

Ty vårt nödtvungna tillstånd att begära av honom fred kan ej annat än föranleda honom till nyttjandet av dess egen heder och fördel igenom ett sådant betingande, som fäster dess övermakt och ställer oss uti en olycklig och högst fördärvelig undergivenhet. Och fast jag vill medgiva att några skenfagra förmåner vid närvarande för vår fiende även osäkra tider torde bliva oss lämnade, kunna vi dock ej mera vara om dess beständiga nyttjande säkre än dess nya regering kan sägas bliva beständig och vi kunna lita på dess trohet, då vi ej själva igenom någorlunda jämlik styrka kunna sätta oss i säkerhet.

De nesligaste och farligaste bestigningar, som vi av vår mäktige fiende under vår beramade fredshandel kunna förvänta äro: 1: o att antaga den till successor på den svenska tronen, som honom behagar, och 2: o att vi skola vara pliktiga uppföra våra krafter till trygghet och försvar för den nya ryska regeringen, i fall, som ganska möjligt är, den skulle lida någon in- eller utvärtes anstöt. Det förra är så mycket nesligare, som vi då måste låta oss behaga det vi förut genom ett offensivt krig velat förekomma. Sådant är även ock farligt i anseende till en ofelbart medföljande undergivenhet, som ställer oss under ett ok, varefter vi sedan måste böja våra axlar uti all vår hantering och näring.

Det senare är både farligt och skadeligt. Farligt är det i avseende till andra makter, som vid ett sådant tillfälle torde föranledas att taga deras fördelar och intresse i akt. Skadeligt är det ock att uppföra rikets styrka för en makt, av vilken vi med ingen säkerhet någon nytta kunna förvänta. Att lita på en så gott som hednisk makts löften är dessutom mycket obetänksamt, ty huru skulle man väl kunna sätta tro till en sådan makt, som intet haver sky och fasa för att så hantera människor, som skett är med överstelöjtnanten Nordencreutz och major Sinclair med flere. Och om jag än lämnade att tro och loven skulle hållas, vad nytta och hjälp kunde väl vår mäktige granne med dess styrka tillbringa oss emot andra våra grannar. Dess övermakt är väl i avseende till oss själva farlig men i anseende till våra grannar onyttig. Vad fara och äventyr kunna vi väl icke i framtiden bliva underkastade av vår övermodige fiendes tvång uti all vår hantering och näring. Att dämpa och förekomma dess övermod har ju varit avsikten till vår krigsrörelse, och nu skola vi utan att i tiden vara omtänkte om hjälp och undsättning av någon uppriktig och tillförlitlig makt lämna honom fria händer att befästa

dess övermod och välde över oss. Här kan väl sägas att det är tids nog att vara omtänkt därom, när vi bliva underrättade om dess propositioner.

Jag tillstår gärna att mitt menlösa förstånd intet är nog tillräckligt att gå in uti slika höga tankar, men har likväl understått mig att förutnämna de propositioner, som man kan hava orsak att befrukta, vilka äro så mycket äventyrligare, som vi därigenom uppenbarligen försätta oss uti hat hos andra makter samt en påföljande stadigvarande osäkerhet för oss, våra barn och efterkommande. Jag skulle alldeles vara därför att tiden borde avbidas, på det så mycket säkrare steg kunde tagas, om någon kunde försäkras därom, att inga skadeliga propositioner skulle göras, eller att vi igenom tiden icke försatte oss utur allt stånd att kunna med någon pålitelig styrka hindra de lagar, som av vår övermäktige fiende torde bliva oss föreskrivna.

Jag håller det fördenskull för en ganska stor oförsiktighet att uti så viktiga saker underkasta oss äventyr av tiden, utan är det oss högst angeläget att genast taga de utvägar, varigenom vårt fredswerk med så mycket större heder och drift må kunna vinna dess fortgång. Vi veta att vårt rikets välstånd i synnerhet ankommer uppå ett lyckeligt val av en successor på den svenska tronen, varigenom vårt kära fädernelands försvagade krafter åter kunna bliva upphjälpte. Ty föran ett önskeligt slut häruppå träffas är det intet möjligt att vårt rikets hälsa och välmåga så i anseende till dess in- som utvärtes tillstånd kan återvinnas. Av vårt redan efter allas enhälliga åstundan skedda val uppå hans kungl. höghet Fursten av Hollstein icke haft någon önskelig framgång är en sak, som numera ej kan dragas uti något tvivelsmål. Vi kunna fördenskull såvida vi emot vårt k. fädernesland och eget bästa vilja vara välsinnade, icke låta denna saken vidare uppå tiden ankomma utan i Herrans namn fatta ett sådant beslut derutinnan, som kan vara vårt förtryckta fädernesland till hjälp och uppkomst samt alla dessa trogna inbyggare till en oskiljaktig hugnad och glädje.

Ingen lärer kunna neka att ett rikets flor och välmakt i synnerhet ankommer uppå dess jämvikt emot andra närgränsande makter. Ingen lärer kunna motsäga, att ju ett rike alltid måste vara i undervikt samt medföljande armod och elände, så länge det svävar i fara och fruktan för andra närgränsande maktens övervälde. Ingen lärer kunna annat än finna en så uppenbar sanning därutinnan, att den ryska makten i de senare tider så mycket i övervälde tilltagit, att vi aldrig kunna hava någon förhoppning att med egen styrka sätta oss däremot. Och ingen lärer kunna förneka, att det ryska överväldet är oss skadeligt i all vår hantering och näring och besynnerligen i anseende till vår handel- och sjöfart i Östersjön.

Att de tre nordiska rikenas, Sveriges, Noriges och Dannemarks, olycka och däremot de omliggande grannars lycka och välstånd alltid bestått uti dessa rikenas misshällighet, förmodar jag vara en oförliknelig sanning. Att tvärtom deras enighet och förtroende samt inbördes förbindelse skulle sätta den uti ett utsägeligt välstånd samt heder och anseende mot andra i övervälde tilltagande makter, är lika oförnekligt. Att vägen och medlet till att vinna en så högt önskelig och nyttig sak alltid har haft så mycket större svårighet med sig, som det alltid varit emot andra närgränsande maktens intressen, vilket nogsam är ett övertygande skäl av den lycka och välstånd, som dessa riken därav ofelbart tillfalla kan.

Men om någon tid varit, då en drivande nöd skulle påminna oss vårt bästa och om någon tid varit, då tillfälle och lägenhet därtill givits, så är det visserligen nu, då vi äro uti ett så betryckt och äventyrligt tillstånd stadde och då andra makter ej äro i tillfälle att sätta sig däremot. Saken i sig själv kan ingen förnuftig och välsinnad emotstrida, men verkställigheten ankommer uppå en försiktig och förnuftig förbindelse samt obrottslig efterlevnad. Det förra

såsom i sig själv en högst önskelig sak bör intet förkastas för att man befarar att verkställigheten ej hålles obrottsligt. Man bör ju intet förkasta en nyttig lag för att man fruktar att den intet bliver efterlevad, utan bör vi då planen är god, befalla saken i Guds hand, som alltid till det bästa styrer och lagar.

Vårt rikets undervikt emot dess farlige granne och fiende, vår underbalans i handel och vandel, vår tilltagande fattigdom så i fredssom i krigstider må visserligen göra var och en redelig och trogen undersåte omtänt om de vägar, varigenom vår farlige fiendes övermod kan dämpas, en hederlig fred vinnas, balansen och jämvikten i Norden erhållas samt följaktligen rikets inbyggare försättas uti ett önskeligt och säkrare tillstånd. Sådant allt ankommer i synnerhet uppå ett lyckeligt val av en successor på den svenska tronen, och ingenting kan vara oss angelägnare så i anseende till vårt in- som utvärtes tillstånd än en lycklig förbindelse med en sådan makt, som kan äga enahanda intresse med oss.

En oemotsägelig sanning är det att Dannemarks och Norriges riken äro av enahanda naturlig beskaffenhet med vårt, deras intresse emot andra makter enahanda med vårt deras inbyggare av enahanda kristlig tro och religion med oss, deras kristliga sinnelag med vårt överensstämmande, deras lagars rättvisa enahanda med vårt, deras tungomål nästan enahanda och av så stor likhet med vårt, att inbyggare å ömse sidor ganska väl kunna förstå varandra, och deras kungliga hus är med vår gustavianska familj sammankopplad.

Den i Dannemark regerande konungens gudfruktan, mildhet och rättrådighet, varav vi nogsamt prov hava, är över hela världen bekant och beprisad samt giver oss en fullkommelig försäkran om dess kronprins uppfostran uti samma kristliga dygder och konungsliga egenskaper. Ganska bekant är det, att sedan vi ha gått in i successionsverket, hava prinsar av höga hus kunnat falla uti en och annans tankar. Jag tror väl intet att någon redelig undersåte lärer fästa dess tankar på någon annan än den, som hyser konungsliga dygder och egenskaper samt förmenas vara oss nyttig, men det är därvid en oförnekelig sats att jämte avseendet på konungsliga dygder och egenskaper bör vårt val falla på den, av vilken vi bästa fördelen och styrkan i vårt försvagade tillstånd bekomma kunna.

I Brastad gamla medeltidskyrka hade Hans Jacobsson blivit döpt och vigd, men han blev begravnen i Stockholm

I sådant avseende haver jag i Herrens Jesu namn på mina egna och mina hemmavarandes vägnar beslutat att till successor på den svenska tronen efter vår nu regerande allernådigaste konung, vars livstid Herren nådeligt förlänge, utnämna den Stormäktigste Furst Friedrich, Kronprins av Danemark, med förmodan att samtliga det Hedervärda Bondeståndet därutinnan med mig lärer överensstämma. Herren Gud, som alla troner och regeringar i sina händer haver, give därtill dess nådeliga och milda välsignelse. Verkställigheten av ett sådant val bör ankomma uppå de betingningar och förord samt överenskommelse, som Riksens Högl. Ständer kunna finna vara med deras fri- och säkerhet samt rikets flor och välstånd överensstämmande.

De förmåner, den heder och nytta, som vi så vid närvarande som uti tillkommande tider därav hava kunna, lärer igenom den Högstes nåd och bistånd tiden utvisa. Emellertid förmoda vi att Dannemarks rike, som givit oss övertygande prov på dess vänskap, lärer detta såsom ett kärleksprov av oss tillbaka till en evig och orubbelig vänskapsförbindelse samt för den skull genast och så skyndsamt som möjligt är, sätta hela dess armé och skeppsflotta i det stånd, att den kan vara oss till hjälp och undsättning och såsom uti enahanda sak med oss använda all dess styrka till en önskelig freds ernående, vilken med Guds hjälp på detta sättet hederligast bäst och säkrast utan att befara något ok av en farlig övermakt, lärer kunna erhållas.

*Jag vill intet på det jag icke må infalla uti en förhatelig vidlyftighet omnämna de många fördelar som vi med Guds bistånd igenom ett sådant steg kunna hava att förmoda, ej heller upptaga och förlägga de skäl, som häremot kunna invändas. Alltnog att valet fallit på ett kristeligt konungahus, varav vårt förtryckta konungahus kan hava styrka och heder. Sättet få vi vidare överlägga om, och verkställigheten ankommer endast uppå en lyckelig regering, som vi med oss själva och allt vad oss angår vilja befalla i den Högstes milda händer.
Hans Jacobsson. Riksdagsfullmäktig ifrån Bohus län."*

Hans Jacobsson fick aldrig uppleva sitt kära fäderneslands vidare öden. Tyvärr gick utvecklingen inte i samma riktning som han hade tänkt sig. Men det fick han aldrig veta. Han avled nämligen helt hastigt vid riksdagen den 9 februari 1743 och blev begravnen i Stockholm. Saknaden efter honom blev stor i Bohuslän och särskilt på Stångenäset, där man hade hoppats mycket på honom i en bekymmersam tid. Intressant är att läsa vad som skrevs i Sunnervikens dombok den 7 november 1743, då Hans Jacobssons efterträdare i riksdagen avgav sin rapport. Protokollet lyder på följande sätt:

"Riksdagsfullmäktigen från Norrvikens fögderi, välaktade nämndemannen Daniel Nilsson i Smedviken, vilken nu är på dess hemresa från Stockholm stadder, framträdde för häradsrätten och androg att han sedan detta eller Sunnervikens fögderis utkorade riksdagsfullmäktig, nämndemannen Hans Johansson från Ryk. den 9 sistl. febr. i Stockholm med döden avlidit och han uppå det hedervärda bondeståndets och domhavandens här i orten rekvisition och anmodan åtagit sig att vara fullmäktig för samtliga allmogen härstädes uti den framl. Hans Jacobssons ställe, så har han efter dess yttersta krafter sökt att befordra denna allmoges bästa och får nu däröver till tingsrätten övergiva de till detta fögderis allmoges tjänst utverkade resolutioner och förordningar, som äro följande, nämligen:

1. 5 st. ex. av hans Maj:ts nådiga resolution uppå allmogens allmänna besvär av den 10 sept. förl. år.

2. Riksens Ständers beslut av den 12 dito, även 5 ex.

3. Riksens Ständers underdåniga remiss till Hans Maj:ts angående allmogens befrielse till en tredjedel uti lön och betalningserläggande.

4. Att inga hemman ifrån fouragepersedlars erläggande mage vara befriade.

5. Att alla hemmansbrukare är tillåtet att utan avgift få av deras säd bränna brännevin till husbehov, samt att de som ifrån Hans Kungl. Maj:ts nådiga resolution av den 8 oktober nästl. år betalt någon bränvinsavgift, böra den återfå.

Och alldenstund allmogen därav bör inhämta att intet blivit eftersatt, som till allmogens tjänst och nytta lända kunnat, ty förmodar han att allmogen intet lärer undandraga sig att giva honom något i upprättning, för det han nu snart uti nio fulla månader varit denna allmogens riksdagsfullmäktige. Närvarande tingsallmogen yttrade sig däruppå, att de själva och för deras hemmavarande åtaga sig att vilja erlægga till ovanbenämnde riksdagsfullmäktige Daniel Nilsson 8 öre smt av hemmanet, som vid anfordran skola bli betalte, varandes allmogen härmed så mycket mera nöjde, som de själva skolat uppsänt och underhållit en riksdagsfullmäktige på långsam tid, sådant fallit allmogen alltför dyrt och svårt.

Ytterligare androg riksdagsfullmäktigen från Norrvikens fögderi, välaktade nämndemannen Daniel Nilsson, att som han varit närvarande vid förre nämndemannen och riksdagsfullmäktigen Hans Jacobssons dödeliga avgång i Stockholm och dess kvarlåtenskap uppgivit vid den hållna registreringen den 15 febr. nästl., så emedan han ej allenast är mån om ett gott samvete över dess uppriktiga förhållande därutinnan utan ock att vara befriad från alla vidare omdömen härutinnan, ty erbjuder han sig nu att här inför domstolen uti framlidne Hans Johanssons efterlämnade sons, nämndemannen Anders Hanssons närvaro, med dess livliga ed bestyrka, att ingen framlidn. Hans Jacobssons vid dess dödstimma i Stockholm havande egendom, det vare sig i persedlar eller penningar eller av vad namn det vara kan, som under egendom och kvarlåtenskap begripas kan, blivit av honom förtegat eller undandöljt.

Till denna erbjudna edgång, som äger sin grund uti lagen, Ärvdabalkens 9 Kap., § 1, lämnade häradsrätten sitt bifall, och avlade fördenskull ovanbenämnde riksdagsman Daniel Nilsson med hand å bok dess livliga ed, att all framlidne nämndemannen Hans Jacobssons ifrån Ryk vid dess död i Stockholm havande och efterlevande egendom i persedlar och penningar blivit av honom riktigt uppgiven och icke till den ringaste del förtegat eller undanröjt, vilket riksdagsman Daniel Nilsson till bevis av protokollet extraderades."

På Stångenäset lever ännu den impulsiva riksdagsmannen från Ryk i friskt minne, ty hans efterkommande har blivit många. Gården Ryk har visserligen för länge sedan gått ur hans släkt, ty sonen, nämndemannen Anders Hansson-Rygren, dog barnlös redan år 1759. Men de tre döttrarna blev alla gifta med bönder i orten, och efter dem har slakten blivit talrik. Och märkligt är att traditionen om den tragiska händelsen i Stockholm, varom protokollet härovan berättar, ännu efter mer än två hundra år icke har helt försvunnit.